

O‘QUVCHILARDA TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA BADIY ASARLARNING O‘RNI

Ismoilova Marhabo Boysarovna

Qarshi Davlat universiteti

Annotatsiya. Maqola o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda badiiy asarlar orqali tabiatga bo‘lgan munosabati ko‘rsatilgan. O‘quvchilarda badiiy asarlar orqali insoniy tuyg‘ularni shakllashtirish va takomillashtirish inobatga olinshini nazarda tutadi.

Kalit so‘zlar: badiiy asar, o‘quvchi, tafakkur, tarbiya.

KIRISH

Ta‘lim-tarbiya jarayonining har bosqichida o‘quvchilarda insoniy tuyg‘ularni shakllashtirish va takomillashtirish, estetik taraqqiyotini oqilona boshqarish nafaqat ularning badiiy asarlarni o‘zlashtirish xususiyatlarini bilishni, balki har bir o‘quvchining bu boradagi individual anglash, tafakkur yuritish, his qilish, hukm-xulosa chiqarish xususiyatlarini hisobga olishni ham talab qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Tafakkur orqali o‘quvchilar badiiy asar haqida fikr yuritadilar. Buning uchun o‘qiyotganlarini tasavvur qilib, xayolan ko‘z oldiga keltiradilar: asar qahramonlari ham, ro‘y berayotgan voqea-hodisalar ham, to‘qnashuvlar, personajlar ham ilg‘ab olinganicha tasavvur qilinadi. O‘z tasavvuriga tayanib fikrlagan o‘quvchi mulohazalarini nutqi orqali bayon qiladi, his-tuyg‘ularining ko‘lami ham nutqidan seziladi. Demak, tasavvur ham, tafakkur ham boshqa psixologik jarayonlar bilan tabiiy ravishda aloqador. Insonning har qanday fikri, tuyg‘usi, harakatida tasavvur mavjud. O‘quvchi adabiy qahramonni o‘zicha tasavvur qiladi, unga munosabati shakllanadi. O‘zgalarning tuyg‘ularini qo‘l bilan ushlab, ko‘z bilan ko‘rib bo‘lmaydi. Ularni o‘z qalbida tuyish, his qilib, tasavvur orqali anglash kerak bo‘ladi. O‘quvchi bu jarayonni o‘z intellektual imkoniyatlari doirasida kechiradi. Adabiy ta‘limda o‘quvchilarning ayni shu holatlariga emotsional ta‘sir ko‘rsatiladi: xayolot olami, tasavvurlarini boyitishga; tafakkuri va mushohadalarini o‘stirishga; nutqining yanada takomillashuviga erishish uchun sharoit yaratiladi. Badiiy asarni tahlil qilish jarayoni o‘quvchi faolligini ta‘minlash orqali uni insonlararo munosabatlarga aralashtiradi; hayotiy muammolar ildizini topishga, to‘qnashuvlar asosini aniqlashga undaydi; hayot haqida, inson to‘g‘risida o‘z xulosalari va muhokamalarini chiqarishga imkon yaratadi; nimalarnidir yoqlab, nimalarnidir rad etadi, tanqidiy ko‘z bilan qaraydi. Asar qahramoni uni odamlarga yaqinlashtiradi, uning qismati o‘zi va o‘zgalar taqdiriga

befarq bo‘lmaslik tuyg‘usini uyg‘otadi. Bunday tuyg‘u umuminsoniy mohiyatga egaligijihatidan o‘quvchilar ma’naviyatining yuksalishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Insonni tabiatga yaqinlashtiradigan, uning ko‘nglini Ona Tabiat go‘zalliklariga oshno aylaydigan fasl – bahor fasli hisoblanadi. Shuning uchun qadim davrlardan boshlab olamni yoshartiradigan bu fasl shoirlarning ilhom manbai bo‘lib kelgan.

Haqiqatda ham bahor va she’r o‘ziga xos egizak tushunchalardir. Bahorni go‘zalliklardan zavqlanish mavsumi deyish mumkin. Bunda tabiatning yashil ranglarga bo‘yanishidan boshlab, suvlarning sharqiroq ovozi, qushlarning qiy-chuwigacha barchasi sirli va jozibali. Bu sir va joziba esa insonnidoimo o‘ziga maftun etadi. ana shunda uyg‘onish shavqini yangidan his qilib, yana ilgariga intiladi. Bahor shu tarzda uning hayotiy intilishlarini quvvatlab yashashga, sevisga va yaratishga ishonchini mustahkamlaydi. Shuningdek, bahor inson xotirasini ham bedor etadi. Shunda u o‘tgan umrini emas, bu dunyoni tark qilgan kishilar xotirasini ham yodga oladi. Bahor va ko‘klam manzaralarini odam o‘z qalbida his etganda ko‘ngliga ilohiy va hayotiy quvvat oqib kiradi. Mana shu sabablarga ko‘ra, Sharq shoirlari bahor faslini yangi orzu, umid, shodlik, ezgulik, bunyodkorlik fasli sifatidamadh etib kelganlar. Masalan, Yusuf Xos Hojib «Qutadg‘u bilig» dostonining alohida bo‘limida Bahorni madh etib shunday satrlarni bitgan:

Esa keldi Sharqdan bahorning yeli,
Olamga ochildi janatning yo‘li.
Bu bo‘z yer iporlandi qorlar ketib,
Bezandi olam chiroy ko‘rsatib.
G‘olib keldi qishdan bahor chiroyi,
Qurildi yangidan bahorning yoyi...

Bu satrlarning davomini o‘qirkansiz, yashil, sariq, ko‘kdan liboslar kiygan daraxtlar, o‘zini erkin qo‘yib butunlay yashillikka burkangan «tog‘u qir, dalalar», yerdan shodon bosh ko‘targan «ming alvon chechaklar», iporning hidiga ko‘milgan olam, o‘yinga berilgan «g‘oz, oqqushu o‘rdak» ko‘z o‘ngimizda gavdalanadi.

Yusuf Xos Hojib tasvirlarida tog‘ aro «qizil og‘zi qondek, qoshi qop- qora» kaklik va uning bag‘rida quv nayotgan bulbul qo‘shiqlarini tinglatgandek bo‘lasiz. Xuddi shunday ianzara tasvirlarini «Devoni lug‘otit-turk»dagi she’rlarda ham uchratish mumkin.

XULOSA VA MUNOZARA

Xullas, uzoq asrlardan e’tiboran bahor fasli mumttoz she’riyatimiz vakillariga mavzu, obraz, manzara, poetik tasvir vositasi sifatida xizmat qilib kelgan. Lekin bularning barchasi insonning taqdiri, fikr-xayoli, orzu-umidlari va ichki kechinmalari bilan bevosita uyg‘un ravishda badiiy tadqiq etilgan. O‘tmish she’riyatimizda jumladan, bahor manzaralari ko‘pincha, simbolik xarakterda bo‘lib, real lavhadan ko‘ra ko‘proq kishi kayfiyatiga ko‘proq ko‘tarinki his-tuyg‘ular uyg‘otadi. Ammo,

Lutfiy, Atoiy, Navoiy, Bobur, Munis, Ogahiy va boshqa iste’dodli shoirlarimizning she’rlarida tabiat manzaralari shartli simvollar emas, haqqoniy va jonli tabiat ko‘rinishlarini o‘quvchi ko‘z o‘ngida gavdalantiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Oripov A. Tanlangan asarlar. To‘rt jildlik. Birinchi va ikkinchi jildlar. 2. G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti. -T.: 2000. - 432
2. Mirqosimova M. O‘quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish usullari. Ped. fan. dok. diss... - T.: 1995. - 253 b.